



**ШЕРЕМЕТА**  
**Лілія Олександрівна**  
молодший науковий співробітник,  
Інститут архівознавства  
Національної  
бібліотеки України імені  
В. І. Вернадського  
liliya\_slobodyan@ukr.net  
(м. Київ, Україна)

## **ЖІНКИ – ДІЙСНІ ЧЛЕНИ (АКАДЕМІКИ) НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ (1918–2018)**

*Статтю присвячено актуальній і важливій темі – місцю жінок у науці, гендерній нерівності та видатним жінкам-академікам у Національній академії наук України. Зокрема, у статті проаналізовано співвідношення чоловіків і жінок, які мають звання академік НАН України. Простежено, у яких галузях науки жінок-академіків більше. Представлено про них коротку біографічну довідку, а також їхні наукові досягнення та відкриття. Так, під час аналізу кількісного складу академіків з'ясовано, що за сторічну історію становлення і розвитку Академії наук обрано 658 академіків, із них всього лише 12 – жінки. Станом на початок 2020 р. дійсних членів – 179, із них жінок – 5. Це звання присудили майже по 350 спеціальностях із різних галузей науки (найбільше із фізико-математичних, технічних і біологічних наук, найменше із соціологічних та географічних наук). Найбільше жінок-академіків обрано із медичних наук – 5, по 2 жінки – із біологічних та економічних наук та по 1 – із фізико-математичних, історичних та геологічних наук.*

**Ключові слова:** *жінки-академіки, Національна академія наук України, наука, гендерна нерівність, біографія.*

## **WOMEN - FULL MEMBERS (ACADEMICIANS) OF THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE (1918-2018)**

*The article is devoted to an urgent and important topic: women's place in science; gender inequality and achievements of prominent women academicians in the National Academy of Sciences of Ukraine. In particular, the article analyzes the ratio of men and women holding the title of Academician of NAS of Ukraine. Areas of science in which there are more women academicians have been found. Their brief biographical notes, as well as their scientific achievements and discoveries, are presented.*

*Thus, there are female candidates and doctors of science, correspondent members and academics working at the Academy of Sciences. The title of academician is the highest distinction of scientific achievements of scientists. Academicians of the NAS of Ukraine are scientists who have created scientific schools recognized by the national and world scientific community, who have proposed an approach to solving scientific problems that are of great theoretical or practical importance, who carry out active scientific and social activities. Through the one hundred-year history of formation and development of the Academy of Sciences, there have been 658 academicians, but only 12 of them are women. At the beginning of 2020, there were 179 full members, 5 of them were women. This academic status was awarded to nearly 350 specialties in various fields of science (mostly in the physical, mathematical, technical and biological sciences, the least in the sociological and geographical sciences). The most women academics were in the medical sciences, namely 5. Two women were in the biological and economic sciences and the physical, mathematical, historical and geological sciences had only one academic woman each.*

*The first woman in the history of the Academy of Sciences to be awarded the title of Academician was Maria Pavlova, who was elected as a freelance academician in the specialty «paleontology» at the General Meeting on April 7<sup>th</sup>, 1924. Alexandra Ivanovna Smyrnova-Zamkova was elected academician in the specialty «pathological anatomy» on May 19<sup>th</sup>, 1951. On June 10<sup>th</sup>, 1964 Antonina Pryhotko was elected as a full member in the specialty «solid state physics». 26 years from that time, on May 18<sup>th</sup>, 1990, Zoya Butenko was elected an academician in the specialty «experimental oncology». The next election of academics and correspondent members has already taken place in independent Ukraine. On November 25<sup>th</sup>, 1992, four women academicians were elected at once at the General Meeting: Anna Valentina Yelska in the specialty «molecular biology», Olena Mikhailivna Lukyanova in the specialty «pediatrics», Lyubov Trokhymivna Mala in the specialty «therapy» and Nadia Oleksandrivna Puchkovska in the specialty «ophthalmology». On May 6<sup>th</sup>, 2006, Academician Anna Arkadiivna Skrypnyk was selected at the General Meeting in a specialty in ethnology. On February 4<sup>th</sup>, 2009 Ella Libanova was elected to be an Academician in the specialty «socioeconomics». At the last General Meeting which was held on March 7<sup>th</sup>, 2018, two women academicians were elected: Marina Skok in the*

specialty "receptor biochemistry" and Tatiana Efymenko in the specialty «economic security».

**Key words:** women academics, National Academy of Sciences of Ukraine, science, gender inequality.

## **ЖЕНЩИНЫ - ДЕЙСТВИТЕЛЬНЫЕ ЧЛЕНЫ (АКАДЕМИКИ) НАЦИОНАЛЬНОЙ АКАДЕМИИ НАУК УКРАИНЫ (1918-2018)**

*Статья посвящена актуальной и важной теме – месту женщин в науке, гендерному неравенству и выдающимся женщинам-академикам в Национальной академии наук Украины. В частности, в статье проанализировано соотношение мужчин и женщин, имеющих звание академик НАН Украины. Прослежено, в каких областях науки женщин-академиков больше. Представлено о них краткую биографическую справку, а также их научные достижения и открытия. Так, при анализе количественного состава академиков выяснено, что за столетнюю историю становления и развития Академии наук избрано 658 академиков, из них всего лишь 12 – женщины. По состоянию на начало 2020 действительных членов – 179, из них женщин – 5. Это звание присудили почти по 350 специальностям из разных отраслей наук (наибольшее по физико-математическим, техническим и биологическим наукам, наименьше по социологическим и географическим наукам). Больше всего женщин-академиков избрано по медицинским наукам – 5, по 2 женщины – в биологических и экономических науках и по 1 – в физико-математических, исторических и геологических науках.*

**Ключевые слова:** женщины-академики, Национальная академия наук Украины, наука, гендерное неравенство, биография

Питання гендерної нерівності, безперечно, є актуальною темою, адже ця проблема має місце як в Україні зокрема, так і світі загалом. Жінки прагнуть займати таке ж становище у суспільстві, політиці, освіті та науці, як і чоловіки, адже, не зважаючи на те, що ми живемо у XXI столітті, в Україні дуже поширена думка, що роль жінки полягає у веденні домашнього господарства та вихованні дітей. Однак жінка має таке ж право на самореалізацію, розкриття свого потенціалу, як і чоловік.

У цій статті вперше зроблено спробу провести аналіз кількості чоловіків-академіків з чисельністю жінок-академіків, а також представити короткі біографічні

довідки про дослідниць і з'ясувати за які наукові досягнення та відкриття вони отримали найвищу відзнаку – звання – академік.

Питання гендерного паритету в Україні активно досліджують науковці у різних сферах життя та діяльності, особливо – в освіті та науці [1; 2; 3]. Дослідженню гендерного питання у Національній академії наук України (далі – НАН України, авт.) присвятили свої праці Н.Б. Ісакова [4], О. Зернецька та О. Мирончук [5], С. Набок [6] та ін. Активно тема про жінок-науковців висвітлюється в інтернеті, це переважно статті про сучасних успішних жінок-учених [7–11].

У 2018 році Інститут статистики ЮНЕСКО оприлюднив звіт «Women in Science» («Жінки у науці») згідно з яким станом на червень 2018 р. в українській науці 45 % жінок [12]. Це доволі непоганий показник, зважаючи на те, що у сусідніх країнах він менший: Білорусь – 39,6 %, Польща – 37 %, Росія – 40 %. Серед європейських країн Україна займає 12 місце.

Останнім часом світова спільнота докладає чимало зусиль, щоб нівелювати гендерну нерівність між чоловіками та жінками, підтримати жінок у всіх сферах життя і діяльності. Так, 22 грудня 2015 р. на 70-й сесії Генеральної Асамблеї ООН було прийнято рішення щороку 11 лютого відзначати Міжнародний день жінок і дівчат у науці. Це має сприяти повному і рівному доступу жінок і дівчат до науки, а також забезпечити гендерну рівність і розширення їхніх прав і можливостей у ній [13].

Україна в цьому питанні теж активно долучається до Європейських країн. Кабінет Міністрів затвердив Державну соціальну програму забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року. Реалізація цієї програми має сприяти утвердженню принципу рівності жінок і чоловіків у пріоритетних сферах соціального та економічного розвитку в Україні, ефективному розв'язанню проблем та усуненню диспропорцій гендерного розвитку з чіткою орієнтацією на права людини [14].

НАН України також долучилася до підтримки жінок у науці. Так, за її підтримки 30 листопада 2018 р. відбулася перша [15], а 12 грудня 2019 р. – друга [16] церемонія нагородження жінок-науковців українською премією L'OREAL-ЮНЕСКО «Для жінок у науці», яка є частиною глобальної Програми L'OREAL-ЮНЕСКО «Для жінок у науці», започаткованої компанією L'OREAL у 1998 р. з метою заохочення молодих жінок до вибору професії науковця та відзначення талановитих жінок-науковців, які працюють у галузі природничих наук.

В Академії наук працюють жінки – кандидати і доктори наук, члени-кореспонденти й академіки. Так, станом на 2016 р. кандидатів наук жіночої статі нараховувалося 2 926, докторів наук – 529 [17]. Станом на 2018 р. жінок членів-кореспондентів – 34, академіків – 12. Загальна ж кількість жінок у складі Академії станом на березень 2018 р. така: «... наразі жінок трохи більше 2% серед академіків і близько 9% – серед членів-кореспондентів, а разом – 6,6% від загальної кількості членів Академії», що є зовсім мало, порівняно із чоловіками [18].

Найвищою відзнакою наукових досягнень вчених є обрання їх академіками на Загальних зборах, які є найвищим органом самоврядування НАН України, і складаються з дійсних членів (академіків) та членів-кореспондентів НАН України, таємним голосуванням. Академіками НАН України обираються члени-кореспонденти НАН України, які створили визнані українською та світовою науковою спільнотою наукові школи, запропонували оригінальний підхід до розв'язання наукових проблем, що мають велике теоретичне чи практичне значення, провадять активну науково-громадську діяльність. Останні збори відбулися 7 березня 2018 р. Академіками обирають пожиттєво.

За сторічну історію становлення і розвитку Академії наук обрано 658 академіків, із них всього лише 12 – жінки. Станом на початок 2020 р. дійсних членів – 179, із них жінок – 5 [19]. Це звання присудили по майже 350 спеціальностях із різних галузей наук (найбільше із фізико-математичних, технічних та біологічних наук, найменше із соціологічних та географічних наук). Найбільше жінок-академіків

обрано із медичних наук – 5, по 2 жінки – із біологічних та економічних наук та по 1 – із фізико-математичних, історичних та геологічних наук. Активніше академіками стали обирати жінок уже в незалежній Україні – 8, хоча такий часовий проміжок (від 1991 р. до 2018 р.) значно менший, ніж від часу становлення Академії наук і до незалежності України (73 роки), коли було обрано всього лише 4 жінок-академіків. Отже, розглянемо детальніше, хто ці видатні жінки та за які наукові досягнення вони отримали найвище наукове звання.

Першою в історії Академії наук жінкою, яка здобула це звання, стала Марія Василівна Павлова (27.06.1854 – 23.12.1938; смт Козелець, нині – Чернігівська область), яку обрали позаштатним академіком на Загальних зборах 7 квітня 1924 р. зі спеціальності «палеонтологія». В особовій справі вченої зазначено: «Переведено через потайне балотування вибір на позаштатного академіка М.П. Павлової, що кандидатуру її проголошено було на попередньому Спільному Зібранні. Більшістю всіх голосів проти одного М.П. Павлову обрано на катедру Палеонтології» [20, арк. 1]. Її кандидатуру на обрання академіком рекомендували академіки П.А. Тутковський та І.І. Шмальзаузен.

У 1870 р. вона закінчила Київський жіночий інститут, після якого зацікавилася природничими науками. Академік П.А. Тутковський у короткій біографічній довідці про вчену зазначає: «Вищу освіту здобула в Парижі років 1871–1878 у Сорбоні і в *Museum d'histoire naturelle jardin des plantes*; далі займалася в Парижі палеонтологічними працями» [20, арк. 2]. Переїхавши до Москви, Марія Василівна почала працювати у Геологічному кабінеті Московського університету. Протягом 1910–1920 рр. була професором палеонтології у Московському міському народному університеті ім. А.Л. Шанявського. Із 1918 р. читає курс палеонтології у Московському університеті. Протягом 1919–1930 рр. – вона завідувачка кафедри цього університету. Варто наголосити на тому, що Марія Василівна – перша жінка-професор, яка очолила кафедру палеонтології Московського університету. Почесний член АН СРСР (1930) [21, с. 103].

Перша наукова робота Марії Василівни присвячена амонітам Поволжя, але це дослідження стало лише невеликим епізодом у її науковому житті, надалі вона переходить до вивчення викопних ссавців. Цьому дослідниця присвячує все своє життя і, власне, вивчення викопних ссавців приносить їй світове визнання. Матеріали для палеонтологічних досліджень вчена збирала сама під час численних екскурсій і спеціальних розкопок. Особливу увагу Марія Василівна зосередила на вивченні конячих та слонових. Зокрема, досліджувала історію розвитку найголовніших груп копитних на основі вже відомих матеріалів Західної Європи і Америки, але передусім на базі висвітлення розвитку органічного світу на території Росії і України [22]. Також дослідниця вивчала причини вимирання тварин у минулі геологічні епохи. Написала фундаментальні праці про неогенових, палеогенових і антропогенових слонів.

19 травня 1951 р. була обрана академіком Олександра Іванівна Смирнова-Замкова (05.05.1880 – 2.09.1962; м. Київ) зі спеціальності «патологічна анатомія». Її рекомендувала на обрання Вчена рада Українського інституту клінічної медицини від 24.II.1951 р., а також академік АН СРСР О.І. Абрикосов, який зазначив, що «А[лександр] И[вановна] является одним из крупнейших советских патологов» [23, арк. 102].

У 1906 р. вона закінчила медичний факультет університету у м. Монпельє (Франція). Із 1930 р. працює в Інституті клінічної фізіології ВУАН. Фактично немає такого розділу медицини, який би не зацікавив учену. Наукові дослідження Олександри Іванівни стосувалися різноманітних проблем патологічної анатомії, інфекційної патології (антиномікоз, висипний тиф, скарлатина, склерома, кір тощо); онкології, зокрема пухлинного росту. Досліджувала проблеми біологічної дії іонізуючої радіації. «Особливо багато часу дослідниця провела над вивченням проблеми неклітинних структур організму. О.І. Смирнова–Замкова є автором вчення про систему основної аргірофільної речовини» [24, с. 55]. Це внутрішнє середовище органів і тканин, яке відіграє значну роль у нейрогуморальній регуляції. Вивчення

цієї речовини при ряді патологічних процесів дало можливість вченій з інших позицій трактувати патогенез ряду захворювань (гіпертонії, гіпотонії, ранового сепсису, диспепсії дитячого віку та ін.).

10 червня 1964 р. відбулися ще одні Загальні збори, на яких у дійсні члени була обрана фізикиня Антоніна Федорівна Прихотько (26.04.1906 – 29.09.1995; м. П'ятигорськ, Росія) зі спеціальності «фізика твердого тіла». Згідно з Протоколом № 2 засідання лічильної комісії, обраної на Загальних зборах Академії наук УРСР, по виборах таємним голосуванням дійсних членів (академіків АН УРСР) за кандидатуру вченої проголосувало 59 проти 6 академіків [25, арк. 6].

У 1929 р. вчена закінчила Ленінградський політехнічний інститут. Протягом 1929–1930 рр. працювала на посаді наукового співробітника Ленінградського фізико-технічного інституту. Протягом 1930–1932 рр. – асистентом, 1932–1940 рр. – старшим науковим співробітником, 1940–1941 рр. – керівником спектральної групи лабораторії кристалів Харківського фізико-технічного інституту. У 1941–1944 рр. – науковим керівником електрогрупи Інституту фізичної хімії ім. Л.В. Писаржевського. Протягом 1944–1945 рр. – завідувачка відділу металофізики, 1946–1962 рр. – завідувачка відділу спектрального аналізу, 1962–1965 рр. – заступниця директора, 1965–1970 рр. – директорка, 1970–1988 рр. – завідувачка відділу фізики кристалів, із 1988 р. – радниця при дирекції Інституту фізики НАН України [26, с. 464].

Наукові дослідження проводила у галузі низькотемпературної спектроскопії твердого тіла та оптики молекулярних кристалів. Започаткувала новий науковий напрям – фізику екситонних станів. Під керівництвом Антоніни Федорівни розроблено і виготовлено металеві кріостати, які витіснили скляні. Заснувала наукову школу низькотемпературної спектроскопії кристалів. Ім'я вченої тісно пов'язане з дослідженням біекситонного поглинання та відкриттям явища біекситонного розщеплення в антиферромагнітній фазі твердого кисню.



Постановою Президії НАН України від 20.06.1997 р. № 228 на знак вшанування пам'яті вченої засновано премію НАН України імені А.Ф. Прихотько за видатні роботи у галузі лазерної фізики, оптики та кристалографії (Відділення фізики і астрономії НАН України). Варто наголосити, що це єдина жінка в Академії наук України, імені якої є премія серед понад 75 премій імені видатних чоловіків.

Через 26 років, 18 травня 1990 р., була обрана академіком ще одна жінка – Зоя Андріївна Бутенко (1.09.1928 – 21.04.2001; с. Багата Чернещина) зі спеціальності «експериментальна онкологія». У 1949 р. Зоя Андріївна закінчила Київський медичний інститут. У 1961–1971 рр. працювала у Київському науково-дослідному інституті експериментальної і клінічної онкології, з 1971 р. – завідувачка відділу Інституту експериментальної патології, онкології і радіобіології НАН України.

Наукові праці присвячено дослідженню причин лейкозу, механізму його розвитку та факторів антиканцерогенезу. З.А. Бутенко рекомендували для обрання через її «фундаментальні дослідження, з розшифровки кліткових та молекулярних механізмів канцеро- і лейкогенеза, котрі отримали широке визнання й використані для створення сучасної теорії канцерогенеза. Нею вперше встановлена важлива роль РНК у злоякісній трансформації клітин, отримані нові данні про зміни ДНК, структурні та функціональні порушення геному, асоційованих з вірусним лейкогенезом, виявлені маркерні ознаки лейкозних клітин. На цій основі розроблені та впроваджені в практику цитохімічні, біохімічні та електронно-мікроскопічні методи ранньої диференційної діагностики лейкозу людини і сільськогосподарських тварин, створена база для застосування принципово нових методів молекулярної діагностики лейкозу, злоякісних лімфом і виявлення передлейкозу» [27, арк. 70].

Зоя Андріївна є основоположницею нового наукового напрямку в онкогематології, пов'язаного з установленням ролі стовбурових кровотворних клітин у пухлинному рості та при лейкозі. Її дослідження розширили можливості ранньої діагностики лейкозів і злоякісних лімфом. Дослідниця започаткувала вітчизняну наукову школу онкогематологів. У 1981 р. за монографію «Стовбурні

кровотворні клітини і лейкоз» відзначена премією НАН України імені О.О. Богомольця.

Наступні вибори академіків та членів-кореспондентів відбулися вже у незалежній Україні. 25 листопада 1992 р., на Загальних зборах було обрано відразу 4 жінок-академіків: Ганну Валентинівну Єльську, Олену Михайлівну Лук'янову, Любов Трохимівна Малу та Надію Олександрівну Пучківську.

Зі спеціальності «молекулярна біологія» академіком обрано Ганну Валентинівну Єльську (15.10.1940; м. Сталіно (нині – Донецьк, авт.). У 1963 р. вона закінчила Донецький медичний інститут. Із 1978 р. – завідувачка відділу, з 1996 р. – заступниця директора, з 2003 р. – директорка Інституту молекулярної біології і генетики НАН України.

Основні праці присвячено дослідженню молекулярних механізмів регулювання біосинтезу білка і точності процесу трансляції. Вивчала явище функціональної адаптації транспортних РНК до біосинтезу специфічних білків, що є універсальним регуляторним механізмом у всіх живих організмах, компартменталізацію біосинтезу білка в еукаріотичних клітинах; властивості еукаріотичної 80S рибосоми та чинники, що впливають на її функціонування [28]. Г.В. Єльська єдина жінка-академік, яка отримала Золоту медаль імені В.І. Вернадського – найвищу відзнаку Національної академії наук України. Медаль засновано у 2003 р. на честь першого президента Української академії наук В.І. Вернадського, а також з нагоди 85-річчя створення Академії [29, с. 5–6].

Зі спеціальності «педіатрія» академіком обрано Олену Михайлівну Лук'янову (13.01.1923 – 15.03.2014; с. Блισταва). У 1949 р. закінчила Київський медичний інститут. Із 1963 р. – завідувачка відділу, у 1979–2005 рр. – директорка, із 2005 р. – почесна директорка Інституту педіатрії, акушерства та гінекології НАМН.

Найвагоміші досягнення вченої – розроблення сучасних методів профілактики й лікування порушень здоров'я, пов'язаних із дефіцитом вітаміну D в організмі; встановлення механізмів розвитку і створення нової класифікації захворювань,

спричинених порушеннями обміну вітаміну D і кальцій-фосфорного гомеостазу в дітей; уточнення важливих ланок порушень метаболізму кісткової тканини залежно від виду соматичної патології, віку дитини, впливу несприятливих екологічних факторів на її організм. Ці результати лягли в основу перегляду наявних і опрацювання нових методів профілактики та лікування ряду захворювань і гіпокальціємічних станів у дітей. За участю Олени Михайлівни створено новий препарат вітаміну D – Відеїн-3 [30, с. 94–95].

Під керівництвом та за безпосередньої участі вченої розкрито окремі механізми формування хронічних захворювань шлунка, кишечника, печінки, жовчовивідних шляхів і підшлункової залози в дітей, запропоновано схеми їх патогенетичної терапії і профілактики. Розроблено і впроваджено в практику методи ендоскопічного й ультразвукового дослідження органів травлення у дітей. Створено нові продукти лікувального харчування для дітей із патологією органів травлення.

Олена Михайлівна провела унікальні дослідження із вивчення впливу наслідків радіаційного опромінення на стан біологічної системи «мати–плід–дитина» у результаті чого було встановлено закономірності й особливості порушень здоров'я, розроблено діагностичні критерії та лікувально-профілактичні комплекси для дітей і жінок з радіаційно контрольованих регіонів України, які зазнали дії гострого або тривалого опромінення. У 2009 р. у співавторстві за серію праць «Мультипробіотики Симбітер і Апібакт та їх застосування у медицині» була відзначена премією НАН України імені І.І. Мечникова.

Зі спеціальності «терапія» 25 листопада 1992 р. обрано Любов Трохимівну Малу (13.01.1919 – 14.04.2003; с. Копані). У 1938 р. закінчила Харківський медичний інститут, де працювала з 1946 р. (з 1955 р. – завідувачка кафедри), водночас у 1981–1986 рр. – директорка Харківського філіалу НДІ кардіології, з 1986 р. – Харківський НДІ терапії (нині – Інститут терапії ім. Л.Т. Малої НАМН України). До речі, це одна з небагатьох установ, якій присвоєне ім'я жінки-вченої.

Науково-дослідна діяльність Любові Трохимівни присвячена дослідженням найактуальніших проблем клінічної кардіології, зокрема вивченню причини виникнення, механізмів розвитку, ранньої діагностики і лікування гіпертонічної хвороби, атеросклерозу, ішемічної хвороби серця, інфаркту міокарда і хронічної недостатності кровообігу. Велику увагу науковиця приділяла також дослідженню атеросклерозу – вивченню ліпідного спектра, нейрогуморальних, генетичних імунологічних чинників атерогенезу [31, с. 250]. Під керівництвом Любові Трохимівни почали активно розроблятися проблеми тривалого перебігу і хронізації захворювань у пульмонології (затяжних пневмоній, бронхіальної астми), у гастроентерології (хвороби виразки шлунка і дванадцятипалої кишки, хронічних гепатитів і цирозів печінки), у нефрології (гломерулонефритів, ниркової недостатності), а також питання клінічної фармакології, профілактики серцево-судинних захворювань та ін. Займалася вивченням епідеміології хронічних неінфекційних захворювань і можливостей запобігання захворюванням внутрішніх органів на основі інтегральної профілактики. У 1998 р. за монографію (у співавторстві) «Серцеві глікозиди» відзначено премією НАН України імені М.Д. Стражеска.

Зі спеціальності «офтальмологія» обрано академіком Надію Олександрівну Пучківську (25.05.1908 – 15.05.2001; м. Смоленськ, Росія). У 1930 р. закінчила Київський медичний інститут, у 1935 р. – аспірантуру Одеського медичного інституту. У 1936–1940 рр. – асистентка кафедри гістології Київського медичного інституту. Під час Другої світової війни – старший лаборант, асистентка Ташкентського медичного інституту (1941–1942 рр.), начальниця офтальмологічного відділення евакошпиталю 4-го Українського фронту (1943–1945 рр.). Протягом 1946–1952 рр. – завідувачка відділення реконструктивної офтальмології, у 1953–1957 рр. – заступниця директора, у 1957–1985 рр. – директорка, із 1987 р. – науковий консультант Інституту очних хвороб і тканинної терапії ім. В.П. Філатова АМН України. Голова Проблемної комісії

«Офтальмологія» МОЗ УРСР. Академік АМН СРСР (1971 р.), АМН України (1993 р.), Міжнародної офтальмологічної академії (1975 р.). Голова наукового Товариства офтальмологів України (1962–1996 рр.), почесний член Міжнародного товариства очних хірургів (1969) [32, с. 464].

Основні результати роботи вченої пов'язані із розробленням та впровадженням у практику нових, ефективних методів повернення зору при ускладнених більмах та тяжких наслідках опіків очей; розроблення процедури оперування субтотальної кератоластики при ектатичних більмах та стафіломах, що дає змогу відновити зір у такої категорії хворих; методу лікування тяжких довготривалих патологічних процесів у роговій оболонці (периферична пошарова трансплантація рогівки «біологічне покриття» та ін.); розроблення нової методики кератопротезування (імплантація штучної рогівки) та кератопротези, що значно підвищує оптичні результати операції: зменшує кількість ускладнень після кератопротезування.

За участю Надії Олександрівни розроблено лазерні офтальмологічні прилади і вперше в СРСР розпочато їхнє застосування для лікування хворих. «Запропоновано оригінальну методику дослідження гостроти зору у малят, яка лягла в основу конструкції приладів для розвитку бінокулярного зору» [33, с. 245].

6 травня 2006 р. на Загальних зборах обрано академіком Ганну Аркадіївну Скрипник (9.09.1949; с. Плисків) зі спеціальності «етнологія». У 1974 р. закінчила Київський педагогічний інститут. Із 1977 р. працює в Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України (з 1992 р. – завідувачка відділу, з 2001 р. – директорка). З 2002 р. – голова Міжнародної асоціації українських етнологів та Національної асоціації українців.

Наукові дослідження стосуються історіографії, теорії української етнографії, етнопсихології, духовної культури українців [21, с. 128].

Еллу Марленівну Лібанову (12.02.1950; м. Київ) обрано академіком 4 лютого 2009 р. зі спеціальності «соціоекономіка». У 1971 р. закінчила Київський інститут народного господарства. У 1978–2003 рр. працювала в Раді по вивченню

продуктивних сил України НАН України (з 1991 р. – завідувачка відділу), з 2003 р. – заступниця директора, з 2007 р. – директорка Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України; з 2009 р. – також академік-секретар Відділення НАН України.

Наукові праці присвячені демографії, економіці праці, соціальній економіці та політиці. Брала участь в розробці методології вимірювання сталого людського розвитку, зокрема у формуванні системи статистичних індикаторів [21, с. 80]. У 2011 р. за цикл праць з проблем бідності (6 монографій, у співавторстві) відзначена премією НАН України імені М.І. Туган-Барановського.

На останніх Загальних зборах, які відбулися 7 березня 2018 р., обрано двох жінок-академіків: Марину Володимирівну Скок і Тетяну Іванівну Єфименко.

Марина Володимирівна Скок (19.11.1954; м. Київ) обрана зі спеціальності «біохімія рецепторів». У 1979 р. закінчила Київський університет. Працює в Інституті біохімії НАН України (з 2007 р. – головний науковий співробітник).

Наукові праці стосуються галузі молекулярної імунології, нейробиології, біохімії клітинних рецепторів. Разом з іншими дослідниками з'ясувала будову і функції нікотинових ацетилхолінових рецепторів В-лімфоцитів [34].

Тетяна Іванівна Єфименко (5.12.1950; Рига, Латвія) обрана зі спеціальності «економічна безпека». У 1972 р. закінчила Ризький інститут цивільної авіації, з 1976 р. працювала в галузі практичної економіки на підприємствах та у державних органах України. У 2006–2008 рр. та 2010 р. – заступниця міністра фінансів України, у 2009–2010 рр. – завідувачка відділу Інституту економіки та прогнозування НАН України. З 2010 р. – президент Академії фінансового управління Мінфіну України.

Наукові праці присвячені фінансам та фінансовому управлінню. Визначила шляхи комплексного удосконалення бюджетної та податкової систем, розвитку фінансових механізмів державно-приватного партнерства, запровадження

антикризового бюджетно-податкового регулювання та розширення фіскального простору економічних реформ [35].

Таким чином, ознайомившись із інформацією про життя й наукову діяльність жінок-академіків, можна зробити висновок, що жінкам у науці є місце, їм є що сказати і відкрити світу. Їхні здобутки і досягнення вагомі та впливають як на розвиток науки в Україні, так і на розвиток науки у світі. Спеціальності, з яких вчені отримали звання – академік – різні: від гуманітарних до точних наук, але кількість жінок в Академії, представлених у складі академіків дуже мала, порівняно із чоловіками. До того ж, це стосується не тільки складу академіків, але й складу членів-кореспондентів, а також керівних посад.

### ***Список використаних джерел та літератури***

1. Огородник Л.М. Гендерні дослідження: місце українських жінок в освіті та науці. *Педагогічний дискурс*. 2011. Випуск 9. С. 251–254.
2. Маврина О.А., Михайлюк О.І. Внесок жінок-учених у розвиток радянської науки в Україні в 20–30 рр. ХХ ст. *Історичні записки*. 2012. Випуск 36. С. 233–240.
3. Троян. В., Таран Н. Гендерна освіта у підготовці наукової молоді (з досвіду роботи ГО «Жінки в науці»). *Українознавчий альманах*. 2010. Випуск 4. С. 187–190.
4. Ісакова Н.Б. Гендерний паритет у науці: тенденції в світі та в Україні. *Наука та наукознавство*. 2018. № 2 (100). С. 68–90.
5. Зернецька О., Мирончук О. Гендерна політика у сфері академічної науки. *Політичний менеджмент*. 2008. № 5. С. 116–127.
6. Набок С. Питання гендерної рівності в науковій політиці й академічній практиці: історія та сучасність. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2012. № 2 (58). С. 261–271.
7. Оксана Кісь. Фемінізм – це про людей. URL: [https://dt.ua/interview/oksana-kis-feminizm-ce-pro-lyudey-304340\\_.html](https://dt.ua/interview/oksana-kis-feminizm-ce-pro-lyudey-304340_.html)
8. Місце жінки – на кухні науки. URL: <http://gifts.kunsht.com.ua/sciencekitchen;>
9. Жінки в науці: що досліджують і відкривають українки. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-42992784>
10. Там, де нас нема: дискримінація жінок у науці. URL: <https://womo.ua/tam-de-nas-nema-diskriminatsiya-zhinok-v-nautsi/>
11. Жінка і наука: подруги чи суперниці? URL: [https://dt.ua/SCIENCE/zhinka\\_i\\_nauka\\_podrugi\\_chi\\_supernitsi.html](https://dt.ua/SCIENCE/zhinka_i_nauka_podrugi_chi_supernitsi.html)
12. Women in Science. URL: <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/fs51-women-in-science-2018-en.pdf>

13. Международный день женщин и девочек в науке 11 февраля. URL: <http://www.un.org/ru/events/women-and-girls-in-science-day/index.shtml>

14. Урядом затверджено Державну соціальну програму забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/uryadom-zatverdzheno-derzhavnu-socialnu-programu-zabezpechennya-rivnih-prav-ta-mozhливостей-zhinok-i-cholovikiv-na-period-do-2021-roku>

15. Учені НАН України стали лауреатками української премії L'ORÉAL-ЮНЕСКО «Для жінок у науці». URL: <http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news/Pages/View.aspx?MessageID=4458>

16. Науковиця Академії стала лауреаткою II української премії L'ORÉAL-ЮНЕСКО «Для жінок у науці». URL: <http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=5861>

17. Маліцький Б.А., Грачев О.О., Кубальський О.Н., Корнілов В.А., Рибачук В.П., Хоревін В.І., Головащенко Л.Р., Овчарова Л.П. Національна академія наук України: статистичний та наукометричний аналіз ефективності наукового потенціалу. Київ, 2018. С. 124–125.

18. До складу Національної академії наук України обрано нових членів. URL: <http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news/Pages/View.aspx?MessageID=3825>

19. Дійсні члени (академіки) НАН України. URL: <http://www.nas.gov.ua/UA/Members/Pages/Academicians.aspx>

20. Справа позаштатного академіка Павлової М.В. // Архів Президії НАН України. Ф. 251. Оп. 9. Спр. 2. 10 арк.

21. Палій В.М., Храмов Ю.О. Національна академія наук України 1918–2013. Персональний склад. 6-е вид., доп. і випр. Київ: Фенікс, 2013. 444 с.

22. Дефорж Г.В. Внесок академіка ВУАН М.В. Павлової в розвиток еволюційної палеонтології. *Питання історії науки і техніки*. 2015. № 3. С. 39–45.

23. Личное дело академика Смирновой-Замковой Александры Ивановны // Архів Президії НАН України. Ф. 251. Оп. 506. Спр. 29. 166 арк.

24. Шеремета Л.О. Академік О.І. Смирнова-Замкова – відомий учений-патологоанатом: джерела для реконструкції біографії. *Гілея*. Вип. 100 (№ 9). 2015. С. 53–57.

25. Протокол засідання Загальних зборів АН УРСР від 10 червня 1964 р. // Архів Президії НАН України. Ф. 251. Оп. Секретаріат. Спр. 1374. 62 арк.

26. Завалішина Л.І. Прихотько Антоніна Федорівна. *Особові архівні фонди вчених НАН України в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: путівник*. Київ, 2017. 772 с.

27. Личное дело Бутенко Зои Андреевны // Архів Президії НАН України. Ф. 251. Оп. 632а Спр. 2. 89 арк.

28. Єльська Ганна Валентинівна. URL: <http://www.nas.gov.ua/UA/PersonalSite/Pages/Biography.aspx?PersonID=0000004151>



29. Цибань В.О. Нагороди Національної академії наук України: 3-е вид., переробл. і доповн. Київ: КММ, 2018. 456 с.
30. 90-річчя академіка НАН України О.М. Лук'янової. *Вісник НАН України*. 2013. № 1. С. 94–95.
31. Мала Любов Трохимівна. *Герої – освітяни і науковці України* / Упоряд.: О.А. Сай та ін. 2-ге вид., перероб. Київ: Генеза, 2012. 464 с.
32. Булгаков Ю.В. Пучківська Надія Олександрівна. *Особові архівні фонди вчених НАН України в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського: путівник*. Київ, 2017. 772 с.
33. Слободян Л.О. Академік Н.О. Пучківська: життя та наукова діяльність за документами особового фонду Інституту архівознавства НБУВ. *Українська біографістика*. Випуск 12. 2015. С. 237–250.
34. Скок Марина Володимирівна. URL: <http://www.nas.gov.ua/UA/PersonalSite/Pages/Biography.aspx?PersonID=0000012404>
35. Єфіменко Тетяна Іванівна. URL: <http://www.nas.gov.ua/UA/PersonalSite/Pages/Biography.aspx?PersonID=0000004229>

## References

1. Ohorodnyk, L.M. (2011. Vypusk 9) Henderni doslidzhennia: mistse ukrainskykh zhinok v osviti ta nautsi. [Gender Studies: the Place of Ukrainian Women in Education and Science] *Pedahohichnyi dyskurs*. [Pedagogical discourse]. S. 251–254. [in Ukrainian].
2. Mavryna, O. A., Mykhailiuk, O. I. (2012. Vypusk 36) Vnesok zhinok-uchenykh u rozvytok radianskoi nauky v Ukraini v 20–30 rr. XX st. [The contribution of women scientists to the development of Soviet science in Ukraine in the 20-30s. XX century] *Istorychni zapysky*. [Historical notes] S. 233–240.
3. Troian, V., Taran, N. (2010. Vypusk 4) Henderna osvita u pidhotovtsi naukovoï molodi (z dosvidu roboty HO «Zhinky v nautsi»). [Gender education in the training of young scientists (from the experience of the public association "Women in Science")] *Ukrainoznavchyï almanakh*. [Ukrainian studies almanac]. S. 187–190.
4. Isakova, N.B. (2018. № 2 (100)) Hendernyi parytet u nautsi: tendentsii v sviti ta v Ukraini. [Gender Parity in Science: Trends in the World and in Ukraine] *Nauka ta naukoznavstvo*. [Science and science of science]. S. 68–90.
5. Zernetska, O., Myronchuk, O. (2008. № 5) Henderna polityka u sferi akademichnoi nauky. [Gender Policy in Academic Science]. *Politychnyi menedzhment*. [Political management]. S. 116–127.
6. Nabok, S. (2012. № 2 (58)) Pytannia hendernoi rivnosti v naukovii politytsi y akademichnii praktytsi: istoriia ta suchasnist. [Gender Equality in Science Policy and Academic Practice: Past and Present]. *Naukovi zapysky IPiEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy*. [Scientific notes of IPiEND named after IF Kuras NAS of Ukraine]. S. 261–271.
7. Oksana Kis. Feminizm – tse pro liudei. [Feminism is about people]. URL: [https://dt.ua/interview/oksanakis-feminizm-ce-pro-lyudey-304340\\_.html](https://dt.ua/interview/oksanakis-feminizm-ce-pro-lyudey-304340_.html)

8. Mistse zhinky – na kukhni nauky. [A woman's place is in the kitchen of science]. URL: <http://gifts.kunsht.com.ua/sciencekitchen>

9. Zhinky v nauksi: shcho doslidzhuiut i vidkryvaiut ukrainky. [Women in science: what Ukrainian women explore and discover]. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-42992784>

10. Tam, de nas nema: dyskryminatsiia zhinok u nauksi. [Where we are not: discrimination against women in science]. URL: <https://womo.ua/tam-de-nas-nema-diskryminatsiia-zhinok-v-nauksi/>

11. Zhinka i nauka: podruhy chy supernytsi? [Woman and science: girlfriends or rivals?]. URL: [https://dt.ua/SCIENCE/zhinka\\_i\\_nauka\\_podrugi\\_chi\\_supernytsi.html](https://dt.ua/SCIENCE/zhinka_i_nauka_podrugi_chi_supernytsi.html)

12. Women in Science. URL: <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/fs51-women-in-science-2018-en.pdf>

13. Mezhdunarodnyi den zhenshchyn y devochek v nauke 11 fevralia. [International Day of Women and Girls in Science 11 February]. URL: <http://www.un.org/ru/events/women-and-girls-in-science-day/index.shtml>

14. Uriadom zatverdzheno Derzhavnu sotsialnu prohramu zabezpechennia rivnykh prav ta mozhlyvostei zhinok i cholovikiv na period do 2021 roku. [Government approves State Social Program for Ensuring Equal Rights and Opportunities for Women and Men until 2021]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/uryadom-zatverdzheno-derzhavnu-socialnu-programu-zabezpechennya-rivnih-prav-ta-mozhlyvostej-zhinok-i-cholovikiv-na-period-do-2021-roku>

15. Ucheni NAN Ukrainy staly laureatkamy ukrainskoi premii L'ORÉAL-IuNESKO «Dlia zhinok u nauksi». [Scientists of the National Academy of Sciences of Ukraine became winners of the Ukrainian L'ORÉAL-UNESCO award "For Women in Science"]. URL: <http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news/Pages/View.aspx?MessageID=4458>

16. Naukovytsia Akademii stala laureatkoiu II ukrainskoi premii L'ORÉAL-UNESCO «Dlia zhinok u nauksi». [The scientist of the Academy became the winner of the II Ukrainian award L'ORÉAL-UNESCO "For women in science"]. URL: <http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=5861>

17. Malitskyi, B. A., Hrachev, O. O., Kubalskyi, O. N., Kornilov, V. A., Rybachuk, V. P., Khorievin, V. I., Holovashchenko, L. R., Ovcharova, L. P. (2018) Natsionalna akademiia nauk Ukrainy: statystychnyi ta naukometrychnyi analiz efektyvnosti naukovooho potentsialu. [National Academy of Sciences of Ukraine: statistical and scientometric analysis of the effectiveness of scientific potential]. Kyiv, S. 124–125.

18. Do skladu Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy obrano novykh chleniv. [New members have been elected to the National Academy of Sciences of Ukraine]. URL: <http://www.nas.gov.ua/UA/Messages/news/Pages/View.aspx?MessageID=3825>

19. Diisni chleny (akademiky) NAN Ukrainy. [Full members (academics) of the NAS of Ukraine]. URL: <http://www.nas.gov.ua/UA/Members/Pages/Academicians.aspx>

20. Sprava pozashtatnoho akademika Pavlovoi M. V. [The case of freelance academician Pavlova M.V.]. // Arkhiv Prezydii NAN Ukrainy. F. 251. Op. 9. Spr. 2. 10 ark.

21. Palii, V. M., Khramov, Yu. O. (2013) Natsionalna akademiia nauk Ukrainy 1918–2013. Personalnyi sklad. [National Academy of Sciences of Ukraine 1918–2013. Personal composition.]. 6-e vyd., dop. i vypr. Kyiv: Feniks. 444 s.

22. Deforzh, H. V. (2015. № 3) Vnesok akademika VUAN M. V. Pavlovoi v rozvytok evoliutsiinoi paleontolohii. [The contribution of Academician VUAN MV Pavlova in the development of evolutionary paleontology]. *Pytannia istorii nauky i tekhniky*. [Questions of the history of science and technology]. S. 39–45.

23. Lychnoe delo akademyka Smyrnovoi-Zamkovoii Aleksandrii Yvanovni [Personal file of Academician Smirnova-Zamkova Alexandra Ivanovna] // Arkhiv Prezydii NAN Ukrainy. F. 251. Op. 506. Spr. 29. 166 ark.

24. Sheremeta, L. O. Akademik O. I. (2015. Vyp. 100 (№ 9)) Smyrnova-Zamkova – vidomyi uchenyi-patolohoanatom: dzherela dlia rekonstruktsii biohrafii. [Academician OI Smirnova-Zamkova is a well-known pathologist: sources for the reconstruction of the biography]. *Hileia*. [Gilea]. S. 53–57.

25. Protokol zasidannia Zahalnykh zboriv AN URSSR vid 10 chervnia 1964 r. [Minutes of the meeting of the General Assembly of the USSR Academy of Sciences of June 10, 1964]. // Arkhiv Prezydii NAN Ukrainy. F. 251. Op. Sekretariat. Spr. 1374. 62 ark.

26. Zavalishyna, L. I. (2017) Prykhotko Antonina Fedorivna. [Prykhotko Antonina Fedorivna]. Osobovi arkhivni fondy vchenykh NAN Ukrainy v Instytuti arkhivoznavstva Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: putivnyk. [Personal archival funds of scientists of the National Academy of Sciences of Ukraine at the Institute of Archival Studies of the National Library of Ukraine named after VI Vernadsky: a guide]. Kyiv. 772 s.

27. Lychnoe delo Butenko Zoyi Andreevni [Personal file of Zoya Andreevna Butenko] // Arkhiv Prezydii NAN Ukrainy. F. 251. Op. 632a Spr. 2. 89 ark.

28. Yelska Hanna Valentynivna. URL: <http://www.nas.gov.ua/UA/PersonalSite/Pages/Biography.aspx?PersonID=0000004151>

29. Tsyban, V. O. (2018) Nahorody Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy: [Highlands of the National Academy of Sciences of Ukraine]. 3-e vyd., pererobl. i dopovn. Kyiv: KMM. 456 s.

30. (2013. № 1) 90-richchia akademika NAN Ukrainy O.M. Luk'ianovoi. [90th Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine O.M. Luk'ianovoi]. *Visnyk NAN Ukrainy*. [Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine]. S. 94–95.

31. (2012) Mala Liubov Trokhymivna. Heroi – osvitiiany i naukovtsi Ukrainy [Mala Lyubov Trokhymivna. Heroes - Consecrations and Science of Ukraine] / Uporiad.: O. A. Sai ta in. 2-he vyd., pererob. Kyiv: Heneza., 464 s.

32. Bulhakov, Yu. V. (2017) Puchkivska Nadiia Oleksandrivna. Osobovi arkhivni fondy vchenykh NAN Ukrainy v Instytuti arkhivoznavstva Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: putivnyk. [Puchkivska Nadiya Oleksandrivna. Personal archival funds of scientists of the National Academy of Sciences of Ukraine at the Institute

of Archival Studies of the National Library of Ukraine named after VI Vernadsky: a guide]. Kyiv. 772 s.

33. Slobodian, L. O. (Vypusk 12. 2015) Akademik N. O. Puchkivska: zhyttia ta naukova diialnist za dokumentamy osobovoho fondu Instytutu arkhivoznavstva NBUV. Ukrainska biohrafistyka. [Academician NO Puchkivska: life and scientific activity according to the documents of the personal fund of the Institute of Archival Studies of the National Library of Ukraine. Ukrainian biography]. S. 237–250.

34. Skok Maryna Volodymyrivna. URL:  
<http://www.nas.gov.ua/UA/PersonalSite/Pages/Biography.aspx?PersonID=0000012404>

35. Yefymenko Tetiana Ivanivna. URL:  
<http://www.nas.gov.ua/UA/PersonalSite/Pages/Biography.aspx?PersonID=0000004229>

***Рецензент:***

*Рогожа М.М., д.і.н., доцент*  
*Махінько А.І., к.і.н.*

*Надійшла до редакції 15.02.2020 р.*